

KREATURE

VESELA SLOVENSKA LEGENDA V TREH DEJANJIH

B R A T K O K R E F T

O s e b e:

- Dr. Miran Kostanjšek, odvetnik, občinski odbornik itd. (okrog 36 let).
 Niko Komar, politični uradnik na deželni vladi (okrog 40 let).
 Polde Tomšič, sodni oficial (okrog 40 let).
 Matija Medved, uradnik pri davčni upravi (okrog 45 let).
 Amalija, njegova žena (okrog 45 let).
 Breda, njegova hči, v službi pri Rdečem križu (okrog 23 let).
 Svitoslav Grilc, profesor zgodovine in stotnik v rezervi (okrog 45 let).
 Slava Mojškrc, učiteljica (okrog 38 let).
 Tone Sevnik, rezervni kadet, v mirnem času pesnik in novinar (okrog 25 let).

Dejanje se godi leta 1914. v privatnem stanovanju dr. Kostanjška v prvi polovici oktobra, ko je bila Evropa že v divjih plamenih svetovne vojne in ko so voditelji slovenskega naroda pošiljali naše ljudstvo po vladarjevem geslu: „Viribus unitis“ kot klavno živino na bojišče zoper sovražnike avstro-ogrske monarhije, ki ji je vladalo Njegovo apostolsko Veličanstvo cesar in kralj Franc Jožef I.

Sprejemnica pri dr. Kostanjšku. Soba je precej lepo in razkošno opremljena. Po stenah vise razne slike, seveda posebno izrazite so tiste iz slovanske narodne zgodovine (Kralj Samo, Gosposvetški prestol, Matija Gubec, Slovo Zrinjskega itd.). Na srednji steni dva sabljaška meča s šlemom, vse skupaj spomin na Kostanjškova visokošolska leta. Pod meči visi portret, ki ga kaže kot visokošolca. (Precej realistično akademsko delo, ki ga je delal slikar za kruh in zato pazil, da bo vseč predvsem portretirancu.) Preko prs se mu vije slovenski trak z napisom v zlatih črkah: S. A. D. Črtomir. Na drugi strani visi na vidnem mestu znana slika Nj. Vel. cesarja Franca Jožefa I., kako v globoki pobožnosti moli za svoje narode in za zmago svoje armade. Skratka: soba in ljudje predstavljajo sliko cesarsko-kraljevega slovanstva, v čigar imenu je ban Jelačić že leta 1848. streljal avstrijske federaliste, carjevi kazaki ogrske revolucionarje, Palacký ga je ovekovečil z besedami: „Če bi ne bilo Avstrije, bi jo bilo treba ustvariti!“ Naš Koseski in z njim cele generacije pa so se mu poklonili z besedami: „Hrast se omaje in hrib — zvestoba Slovencu ne gane! . . .“ itd. itd.

Vsebina I. dejanja: 28. junija leta 1914. je dr. Kostanjšek zbral disidente raznih strank, da ustanovi ekstremno nacionalistično stranko. Skušal je pritegniti tudi mlade ljudi, ki jih je vodil mladi nacionalni revolucionar Ivan Tomc. Ta je pravočasno spoznal „revolucionarnost“ dr. Kostanjška in tova-

rišev ter jih že pri pripravljalni seji razkrinkal in ozmerjal s kreaturemi, ki skrivajo za lepo donečimi gesli le svoja osebna stremljenja in pohlep po zboljšanju lastnega materialnega položaja. Vsa družba je bila zaradi tega užaljena; zlasti pa še zaradi Tomčeve trditve, da je vsa njih nacionalna revolucionarnost laž in fraza, ki jo bo prvi močnejši val avstrijske reakcije splahnil. V razbito razpoloženje te užaljene družbe udari nenadoma novica, da je Gavriilo Prinčip ustrelil avstrijskega nadvojvodo Frana Ferdinanda. Ivan Tomc atentatorjem izzivalno napije. Nihče od družbe mu ne sledi. Čez dva dni je aretiran. Policija ga je že ves čas zasledovala, toda nikoli ni mogla najti pravega vzroka za njegovo aretacijo, četudi je slutila, da je v zvezi z ilegalno nacionalno-revolucionarno organizacijo, ki rovavi proti Avstriji. Zdaj ga je aretirala, ker je prejela anonimno ovadbo, da je ob vesti Prinčipovega atentata temu napil in rekel o nadvojvodi „Gut weg!“. Prične se borba za njegovo osvoboditev. Dr. Kostanjšek prevzame zastopstvo zanj in ker sodišče v anonimnih ovadbah ne najde dovolj podlage za obsodbo, ga po treh mesecih preiskovalnega zapora oprosti; le vojaška oblast mu je med tem časom kot politično nezanesljivemu državljanu odvzela čin rezervnega kadeta. Nocoj, ko mora z odhodno stotnijo naravnost v strelske jarke, se je zbrala ista družba ljudi, ki so bili zbrani tudi 28. junija, ko jih je bil Ivan Tomc napadel in napil atentatorjem. Ves čas trimesečne preiskave so bili vsi prepričani, da je Tomca izdal policiji gostilničar ali pa natakarica, četudi niso natančno vedeli, ali sta bila takrat v bližini ali ne. Med zbirajočo se družbo vrže uradnik Komar Ivanovo izjavo, da ga je izdal nekdo iz te družbe. Po običajni slovenski malomeščanski navadi se začno sumničenja. Komar obdolži odsotnega uradnika Medveda, s katerim sta že delj časa v sporu, četudi si v obraz tega ne pokažeta. Vse to se zgodi v dneh, ko je med Slovenci denuncijantstvo naravnost cvetelo in so ljudje drug drugega izdajali avstrijski policiji . . . Komarjeva obdolžitve v I. dejanju sproži v II. dejanju borbo med posameznimi osebami. Vsi iščejo tistega, ki je Ivana Tomca anonimno ovadil policiji.

DRUGO DEJANJE

Kake četrte ure po prvem dejanju. Tone in Breda sta sama v sobi. Iz sosedne sobe se sliši trušč, kričanje, petje in trkanje kozarcev. Gramofon.

K a d e t: Profesor s svojim tenorjem postaja nasilen. Kakor hitro se ga malo nasrka, poje in poje, da ga ni mogoče ustaviti. Da jih ni odvetnik pomiril, bi zaradi Komarjeve obdolžitve, ki leti na tvojega očeta, prav gotovo prišlo do škandala. S črno kavo sta se oba potolažila. In zdaj pijo po stari slovenski navadi.

B r e d a (*gleda mrko predse in se ne gane*).

K a d e t: Tako malo govoriš. Ali te razburja — on?

B r e d a: Kdo?

K a d e t: Odvetnik.

B r e d a (*skoraj užaljeno*): Zakaj bi me on razburjal? Samo pred Komarjem me je strah. (*Tega ni hotela povedati, zato hoče sedaj preigrati.*)

K a d e t: Zakaj?

B r e d a: Mogoče . . . bo vendarle napadel očeta.

K a d e t: Sklenila si, da pojdeš za odvetnikom. Nocojšnji večer je pripravil v resnici samo za to, da pred nami vsemi oficijelno prosi za tvojo roko in se tako maščuje nad Ivanom. Ali nimaš Ivana nič več rada?

B r e d a: Zavrgel me je. Kaj pa naj storim drugega? Tako ne morem več živeti. Izmučila sem se!

K a d e t: Kaj pa — vest? Ali te nič ne peče? In morala?

B r e d a: Če me ni pekla do danes, zakaj bi me naj zdaj? Moj korak bo družba hitro odobrila, zato pusti moralo pri miru. Uporabljay jo drugje, ne pri meni. Sploh, kar se te tvoje morale tiče, je zelo sumljiva stvar. Ljudje, ki jo imajo velikokrat na jeziku, je imajo po navadi zelo malo v življenju. Sicer pa, kaj je sploh morala? Morala je, če imaš dovolj denarja. To je predvsem osnova in na tej osnovi živi, kakor moreš, znaš in tudi hočeš. Kostanjšek ima denar, nabral si ga je v banki. Zdaj si ga dela pri aprovizaciji Rdečega križa. Iz malomeščanskega odvetnika je v kratkem času postal ugledna oseba, zato je svoj bivši narodni radikalizem zavrgel; pred njim je odprta kariera. Nocoj smo v njegovem stanovanju in mene hoče spet v svojo pisarno. Vem, da vodi ta pot tudi v njegovo posteljo. Toda kaj hočem? Denarja nimam, živeti pa hočem. Doma jih je še sedem, ki so vsi nepreskrbljeni. Naveličala sem se tega življenja, pohajkovanja in krokanja! Ne morem in nočem več tako, kakor do zdaj. Pred mano stoji poslednji vrtinec — on in njegov denar.

K a d e t: To se pravi: iz mlade, prešerne Brede bo počasi postala konservativna žena rodoljuba, ki bo nekega dne pozabila na svojo burno mladost in bo začela moralizirati kakor vse naše dame. V svojem prostem času se bo sestajala z njimi v kavarni in bo premlevala vse zakulisne čenče malega mesta. Žalostna kapitulacija! Zakaj nisi takrat mene ubogala?

B r e d a (*nekoliko živočno razdražena*): Kaj bi pa s teboj? Mogoče bi pisala verze in prepevala sentimentalne pesmice ali pa žrla kredo, kakor jo žreš zdaj ti, ker se bojiš iti na fronto. Gabi se mi tvoja strahopetnost. Mraz mi je spreletel telo, ko sva prejle plesala. Ivan gre nocoj na fronto, Lojze se klati v galiških strelskih jarkih, Kostanjškov Leo mogoče umira v uniformi nam sovražne države, ti pa tičiš tu, žreš kredo in pišeš liriko.

K a d e t: Da mora Ivan nocoj na fronto, nisem kriv jaz. Prav gotovo bi rad ostal tu kakor jaz. Hotel sem mu pomagati, pa ni šlo.

B r e d a: Že spet se delaš važnega. Vedno si hodil med nami z važnim obrazom, dolgimi lasmi in umetniško pentljo. Kar dobro se mi zdi, da so te pri vojaki ostrigli in da ne moreš več nositi umetniške pentlje. Na smeh mi pride, če se te spomnim. Mojega očeta pa pusti pri miru. Komarjeva obdolžitev je osebna. Še od takrat sta skregana, ko ste tistega usodnega dne z odvetnikom ustanavljali novo stranko. Malomeščanska ljubosumnost pri razdelitvi odborniških mest.

K a d e t: Ne mislim na tvojega očeta, četudi bi skoraj verjel Komarju.

B r e d a: Kaj tedaj prav za prav hočeš? Govori že in ne peči človeka na žerjavici.

K a d e t (*se ozre, zaupno*): Ivanu bi ne bilo treba iti z nocojšnjo odhodno stotnijo, da ni tako odredil profesor. Zdi se mi, da se ga še vedno boji. Grilc ga je naravnost vrinil Stepischniggu.

B r e d a: Kaj vse se godi pri nas? Sicer se je bržkone vse to godilo že prej, le da je bilo vse bolj prikrito. Zdaj pa so razmere pokazale ljudi v pravi luči. Prišli so s svojimi resničnimi obrazi na dan; zdaj, ko je treba dejanj, so se skrili za strahopetnost, branijo se s podlostjo in brezznačajnostjo, drug drugega sumničijo in izdajajo policiji, samo da rešijo sebe in svoj položaj.

K a d e t: Kdo je izdal Ivana?

B r e d a (*naglo in ostro*): Ali tudi ti kaj veš?

K a d e t (*nerodno*): Kaj pa naj vem! Ampak ti moraš vedeti, ker praviš „tudi“. Zdi se mi, da nimaš mirne vesti. Ali si izvedela kaj pri odvetniku ali pa — pri svetniku von Schnitzelu? (*Zadnje besede je izgovoril z zlobo.*)

B r e d a (*ga s pogledom ostro ošine, vendar ji glas nekoliko drhti*): Kaj veš ti o svetniku von Schnitzelu?

K a d e t: Nič drugega, kakor to kar pripoveduje Komar. Sinoči ste krokali skoraj vso noč in gospod svetnik je ležal ob tvojih nogah in ti poljubljal kolena, tebi pa so lile debele solze iz oči in krčevito si jokala. Nato si jima zbežala. Komar zaupno namiguje, da si nekaj imela ž njim.

B r e d a: Kaj?

K a d e t (*jo samo pogleda, nato se z rahlim prezirom nasmehne. Nekaj hipov odmor*): Tam so že začeli sumničiti drug drugega. Mimoregrede sem tudi slišal Poldeta, kako je tvojemu očetu namigaval na profesorja in Slavo.

B r e d a: To govori iz sovraštva, ker ga Komar hujska, da ni on oče tistega natakaričinega otroka, ampak profesor.

K a d e t: Zakaj nisi poizvedela pri von Schnitzelu, kdo je izdal Ivana?
 Če že hodiš v tako družbo, bi se vsaj okoriščala z njo. Lepa
 ženska more premagati tudi policijski molk.

B r e d a: Pusti me!

K a d e t: Ti nekaj veš!

B r e d a: Da.

K a d e t: Kdo ga je izdal?

B r e d a: Ni ga le eden.

K a d e t (*nervozno*): Ni ga le eden? Koliko?

B r e d a: Najmanj dva!

K a d e t: Katera dva?

B r e d a: Kaj te briga! Pazi, da ne boš ti eden izmed tistih dveh.

K a d e t (*preplašen*): Zakaj? (*V tem trenutku vstopi Tomšič, dobre
 volje se smehlja in si mane roke.*)

P o l d e: Nocoj je pa veselo! V Galiciji pokajo topovi, mi pa pijemo.
 (*Naenkrat zaupno.*) Napeto pa je že ves čas. Bojim se, da ne
 pride do škandala. Tvoja mati je že hotela povedati očetu, pa
 sem jo komaj zadržal. Oče je močan, potolče Komarja ko muho.
 Sicer priznam, malce bi temu suhcu res privoščil, povsod je zra-
 ven, kjer ga ni treba. Hinavec! — No, kaj pa vidva, golobčka?
 Zaradi mene nikar ne bodita v zadregi, če motim, rajši kar grem.

B r e d a: Ostanite, da ne bom tako sama.

P o l d e: Saj nisi sama, saj imaš fanta.

B r e d a: To ni fant, to je lirik, ki žre kredo.

K a d e t (*užaljen*): Gospod Tomšič, gospodično Bredo prepuščam vam.
 Vi imate že precej trdo kožo. Laže jo boste prenašali. Jaz pa
 grem, da se napijem. Mogoče ne bom potem več tako liričen,
 kakor mi očita Breda.

P o l d e (*zvito*): Če človeka dekle ne mara, se mora pač tolažiti z vinom.
 In vino veritas!

B r e d a (*odhajajočemu kadetu*): Pa premišljuj, kdo ga je izdal! Mogoče
 boš imel srečnejšo roko kakor Komar. Name pa kar pozabi!

K a d e t: Ne bo težko! (*Gre.*)

P o l d e: Ali je zaljubljen?

B r e d a: Kaj vas briga! (*Polde je malo prepaden in ne ve, kaj bi začel
 govoriti. Iz druge sobe se zasliši gramofon.*)

P o l d e (*pretkano*): Zakaj si pa rekla kadetu, da naj premišljuje, kdo
 ga je izdal?

B r e d a: Kar tako!

P o l d e: Ali se nič ne bojiš — Ivana?

B r e d a: Zakaj?

P o l d e: Zaradi odvetnika.

B r e d a: Ali me hočete mučiti še vi?

P o l d e (*preplašen*): Ali te mučim? Vedno sem te imel rad. Še ko si bila majhna, sem ti nosil sladkorčke. Ti si hudiček! Ko sem te videl po maturi, sem bil tudi jaz malce zaljubljen vate.

B r e d a: Ali ste zato šli k natakarcici in ste ji napravili otroka?

P o l d e: O, ti jeziček strupeni! Ne bodi vendar tako občutljiva! Poglej druge, kako mirno pojo in pijo. Na Ivana so skoraj čisto pozabili. Profesor tu pa tam stisne svojo Dulčinejo — odvetnik se nervozno ozira po tebi — tvoja mati pa preplašena in jezna sedi med njimi in komaj čaka, da bi pošepetala očetu, česa ga Komar dolži.

B r e d a: Prosim vas, Polde, ne govorite toliko.

P o l d e (*zelo prijazno*): Ali ti je hudo?

B r e d a (*komaj slišno*): Dà.

P o l d e: Zakaj? Kar povej, Breda, laže ti bo. Veš, človek se včasih mora izgovoriti. Zakaj si tako nesrečna?

B r e d a: Bojim se Ivana. Slabo vest imam pred njim. Tako čudno sva se ločila takrat. Že več ko tri mesece se nisva videla. Kako malo — in vendar koliko strašnega se je med tem časom zgodilo. Polde, jaz ne vzdržim več. Meni bo razgnalo glavo. Vse okrog nas je prepletено z lažmi, vse je pokrito s hinavstvom. Pri Ivanu sem včasih sanjala o lepi bodočnosti, zdaj pa vidim samo strašno sedanost, ki mi zakriva pogled v bodočnost. Sinoči sem krokala s von Schnitzelom in s Komarjem. Oba sta klečala ob mojih nogah in Komar je bržkone iz maščevanja nad mano nocoj obdolžil očeta. Toda jaz vem, oče ga ni . . . Polde, Polde, še vedno imam Ivana rada, četudi sem med tem časom bila pri drugih. Tako rada bi jokala, ves dan in vso noč, da bi s solzami izprala vse tisto, kar se je zgodilo. Toda zdaj je prepozno, zaigrala sem.

P o l d e: Breda, Breda, pomiri se, saj bo vse dobro.

B r e d a: Nič več ne bo dobro. Vsa moja sentimentalnost in jokavost ne pomagata nič, toda kljub temu, Polde, trpim. Izgubljam se v sentimentalnostih in v strasteh, ker ne morem najti izhoda iz tega življenja. V meni se je vse zrušilo, v meni je praznota in jaz ne morem več najti sebe. Vem, da je neumno, naravnost bedasto,

da vam to pripovedujem, toda z nekom moram o tem govoriti. Saj vem, da me nihče ne sliši, četudi me posluša. Živim v nekem praznem, brezračnem prostoru, ki me duši. In jaz padam, padam v tem brezračnem prostoru kakor zrakoplov, ki so mu vetrovi zlomili krmilo. Včasih sploh ne diham več. Prišla sem do konca. In to je strašno... (*Malo odmora, Breda se zave in malomarno vpraša.*) Ali veste mogče, kdo ga je izdal?

P o l d e: Tiho! Pst!

B r e d a: Zakaj?

P o l d e (*važno*): Ker vem.

B r e d a: Veste?

P o l d e (*naenkrat v zadregi*): Vem — ne, samo mislim si.

B r e d a: Kdo?

P o l d e: Slava in profesor.

B r e d a: Slava? Neumnost! Nič ne veste, Polde! Zelo ste dolgočasni. (*Odide na balkon.*)

P o l d e (*sam, gleda za njo*): Kadar so ženske čudne, so pa res čudne. (*Iz srednje sobe pride Komar.*)

K o m a r: Ali si sam?

P o l d e: Sam. Breda je šla na balkon. Najprej mi je zavoljo lepšega zaigrala malo tragedije, da se mi je skoraj začelo srce topiti od usmiljenja. Nekoč sem verjel ženskam, pa nikoli več. Zraka potrebuje, pravi, zato je šla na balkon. Histerija!

K o m a r (*zaužno*): Polde, poslušaj, ali sem lahko popolnoma miren?

P o l d e: Popolnoma.

K o m a r: Pismo si uničil?

P o l d e: Seveda sem ga!

K o m a r: In si spoznal Matijevo pisavo?

P o l d e: Spoznal.

K o m a r: Prav.

P o l d e: Samo, prosim, nobenih škandalov nocoj! Stori to drugič, ko me ne bo zraven. Nocoj si že dovolj izzival. — Kaj praviš o odvetniku? Ne bo dolgo, pa bo pol mesta spravil v svojo malho. Kar drvi naprej! Začeli so se ga bati! Breda kar trepetala pred njim. Težko se mu je upirati. Kot volk hodi okrog in preži na ljudi in denar. V Bredo pa je zaljubljen, kar ga je. Ta se mu je pošteno vsedla v srce. Dà, vsak človek ima svojo Ahilovo peto. (*Tu nenadoma nastopi odvetnik. Polde zardi, ne ve, kaj bi, zato...*)

K o m a r (*skuša zabrisati sled v dosedanjem govoru*): No, no, Polde, kar potolaži se! Kdo se bo jezil, če mora plačevati alimente! In potem, kaj boš dvomil o svojem očetovstvu? Res, da natakara ni bila svetnica, toda nikar ne dolži svojih prijateljev! Napij se ga rajši, pa boš pozabil. Biti oče, to je vendar od boga zapovedano. Očetovstvo je kakor zakrament. (*Polde ves prepaden gleda Komarja, tudi odvetnik obstane pred vrati in posluša.*)

O d v e t n i k: O, vidva pa rešujeta očetovska vprašanja!

K o m a r: Tako malo! Mimogrede. (*Odhaja.*) Le mirno kri, Polde! (*Gre.*)

O d v e t n i k: Komar je pa dobre volje, kar zabava te — s tvojim sinom. Ali je zdrav? Raste?

P o l d e (*ves čas je nabiral jezo, izbruhne*): Za vraga, kaj se toliko brigate za mojega sina? Brigajte se rajši vsak zase, mene pa pustite pri miru! O, saj vem, kako se mi za hrptom posmehujete! Nič drugega ne znate, kakor samo norčevati se. To delate že leta in leta. Ali sem jaz kriv, če imam samo smolo v življenju? Vsak bi se že obme spotaknil. Toda jaz vam bom nekega dne pošteno zagodel, da boste kar odreveneli in okameneli. Kadar se jaz maščujem, se maščujem kruto. Mogoče pride maščevanje še nocoj, zato me kar izzivajte! Kaj prav za prav hočete od mene? Res, jaz sem za vas samo ponižen, pošten in vesten uradnik, toda jaz vam pokažem človeka, ki je v meni. Ali misliš, da se vas kaj bojim? Mojega sina pusti pri miru — misli rajši na svojega — veleizdajalca! Mogoče ga bodo povišali! Jaz ga že vidim, kako binglja in ti poje slavo! O, le mirno, gospod doktor! Dobro vem, da ste vsi hodili k tisti natakarici! Tudi ti! O, jaz vem marsikaj, česar vi ne veste! Niti ti ne! In če zdaj jaz plačujem alimente, jih pošteno plačujem. Vsak otrok mora imeti očeta.

O d v e t n i k: Če ne krvnega, pa vsaj krušnega! Zakaj se potem razburjaš, če ti je vseeno (*Zvito.*) Praviš, da vse veš! Pa mi povej, kdo je izdal Ivana? Na sodišču si, mogoče . . . si prišel skrivaj do aktov?

P o l d e (*zvito*): Zakaj te to tako zanima? (*Se gledata.*)

O d v e t n i k (*se smehlja*): Zanima me.

P o l d e (*ga nezaupno ošine s pogledom*): Kdo, misliš, da ga je?

O d v e t n i k: Profesor sumi seveda tebe!

P o l d e: In koga misliš ti?

O d v e t n i k (*se najprej nasmehne*): Nikogar!

P o l d e: Odvetnik si, zato si oprezen! Če bi človek sodil resnico in pravico po odvetnikih, bi dejal, da so zakoni in paragrafi samo

zato na svetu, da se skrivajo za njimi — poštenjaki — kajpada.
Ali si tudi ti le zaradi tega ostal rajši odgovora dolžan?

O d v e t n i k: Tudi ti mi nisi odgovoril! (*Breda se je vrnila.*)

P o l d e (*pretkano*): Odgovor za odgovor! (*Pomaha z roko.*) Prijetno zabavo! Skrbel bom, da vaju ne bo nihče motil! Sluga pokoren! (*Gre.*)

O d v e t n i k (*pokaže za Poldetom in pogleda Bredo*): Nekam pogumen je danes naš Polde. Ta ima eno za bregom. Kar vidim, kako ga srbi jezik, pa nima še poguma, da bi govoril. — Kje pa hodiš, Breda? Zanemarjaš nas!

B r e d a: Na balkonu sem bila. Glava me boli. (*Sede.*)

O d v e t n i k (*stopi bliže*): Ali si se že spametovala?

B r e d a: Se nimam za kaj.

O d v e t n i k: Ne razumem, kaj se je zagrizlo vate? Saj skoraj ni mogoče več govoriti s teboj. Zakaj nisi prišla ob napovedani uri? Nisi hotela priti? Ali se me bojiš?

B r e d a (*se samozavestno in prezirno nasmehne*).

O d v e t n i k: Breda hoče nagajati, kaj ne? Igram odprte karte s teboj. Precej sem se izpremenil v teh treh mesecih. Tudi jaz sem si zaželel mirnega meščanskega življenja. V teh treh mesecih sva se videla samo bolj slučajno. Marsikaj sem premislil in nikar mi ne reci, da sem sentimentalen, če povem, da mi je bilo brez tebe precej težko in dolgočasno. Breda, jaz te potrebujem poleg sebe, hočem te!

B r e d a: Razumem. Kakor svojo aktovko, v kateri nosiš akte. In ko jo izrabiš, jo vržeš stran, kakor si vrgel mater svojega sina in svojo ženo!

O d v e t n i k: Breda, govoriva naravnost. Pozabiva na vse, kar je bilo. Nisem več mlad, da bi še naprej uganjal neumnosti. Resni časi so in človek mora poskrbeti za svoj dom. Hočem te zase. Iztrgati te hočem iz okolice, ki te ubija. Saj vendar jasno vidim, kako ne moreš več živeti. Izgubila si tla pod nogami. Vsak človek nekaj časa divja, in ko se izdivja, se oglasi v njem konservativna žilica, ki ga potegne v mirno meščansko življenje. Tudi ti stojiš pred to potjo in biješ poslednji boj. Stavljam ti ponudbo. Breda bo šele pri meni postala Breda. Jaz imam vse, kar Breda potrebuje. In Breda potrebuje zdaj predvsem denarja, želi si lepe, bele, tople postelje, velike svetle sobe, Breda želi biti gospodarica dvoran — o, dobro poznam njene želje, njena hrepenenja in le jaz jih

- lahko izpolnim. Večno ne boš mogla obvezovati in streči ranjen-
cem ter vdihavati lizol in toplo človeško kri.
- B r e d a:** Zelo inteligenčen trgovec si, toda povem ti, da ni to vse, kar
si želim. Mogoče trpim prav zaradi tega, ker si želim preveč in
zato tudi zahtevam preveč. Sicer pa je vse skupaj neumnost, kar
govoriva. Ljudje se morajo vedno igrčkati z besedami, ki jih
imajo po navadi samo zato, da čimbolj zakrivajo svoje misli.
Zato ni čudno, če se marsikomu včasih zavrti v glavi. Vem, ti
boš rekel spet, da sem histerična in mi boš ponudil aspirin. Vse
to tvoje govorjenje ni bilo nič drugega ko aspirin. Ti si kakor
vojaški zdravnik, ki daje vojakom za vsakršne bolezni le aspirin.
Toda jaz si danes še upam biti odkritosrčna. Oh, da bi le mogla
najti nekje mir. Trudna sem, rada bi se odpočila. Vse te kro-
karije, vsi moški, ki sem jih srečala, vse to je bil strup, ki sem
ga pila v obupu in zašla v vrtinec. Še zdaj me je strah pred samo
seboj. Nekoga sem imela rada in tudi on me je imel rad, jaz pa
sem šla in sem se vrgla v vrtinec, ker se nisem hotela pokoriti ne
njemu ne sebi.
- O d v e t n i k:** Ti se bojiš Ivana? Zdi se mi, da bi ti bilo ljubše, če bi ne
prišel po slovo.
- B r e d a:** Zakaj?
- O d v e t n i k:** Ivan vendar ne ve, po kakih potih si ti v teh mesecih
hodila. Slabo vest imaš!
- B r e d a:** Čemu neki? Ničesar mu nisem dolžna. Razšla sva se že tistega
dne, ko se je bahal s svojim pogumom in napil sarajevskim aten-
tatorjem. Ne vem, zakaj naj bi imela slabo vest pred njim.
- O d v e t n i k:** Zaradi kateda in — von Schnitzela.
- B r e d a** (*ga ostro pogleda*): Potem prej zaradi — tebe! O kadetu sploh
ni vredno govoriti, saj ni bilo nič, von Schnitzel pa je bil samo
epizoda, majhna policijska preiskava v mojem srcu, ki pa je
ostala brez posebnih posledic.
- O d v e t n i k** (*ljubosumno*): Torej je vendar bil?
- B r e d a:** Bil. (*Odvetnik umolkne in skuša prikriti svojo ljubosumnost.*)
Zelo si ljubosumen nanj! Tudi on nate! Sicer to ni nič posebnega,
kajti policija je vedno ljubosumna na advokate, ki ji velikokrat
pokvarijo marsikatero stvar. Pa tudi narobe se kaj rado zgodi.
- O d v e t n i k** (*nervozno*): Ivan je mnogo spraševal po tebi. Rad bi te
bil videl. Toda jaz sem mu skušal dopovedati, da Breda ne živi
več zanj.
- B r e d a:** Torej si me zatožil?

O d v e t n i k: Zakaj bi ga puščal v iluzijah? Razumel je hitro in samo zamahnil z roko. Nato je precej pikro pripomnil nekaj na tvoj račun.

B r e d a: Nikar tako ne laži! Roko stran od njega, on je čist, ti pa —

O d v e t n i k (*ostro*): Kaj jaz?

B r e d a: Nič! Pusti me! (*Zvito.*) Povej rajši, kdo ga je izdal?

O d v e t n i k: Kako naj jaz to vem? Sodišče mi ni dovolilo pregledati vseh aktov, ker je bila obtožba osnovana na anonimnih ovadbah.

B r e d a: Ali jih je bilo res več?

O d v e t n i k: Ne vem, tako pravijo... Sicer pa je zdaj vse v redu. (*Je stopil k njej.*) Breda, nocoj ostaneš pri meni! Soba poleg moje pisarne naju čaka. Vse polno rož je pripravljenih zate.

B r e d a (*brezbrižno*): Vem.

O d v e t n i k: Rešil sem Ivana...

B r e d a: Zato, da pogubiš mene...

O d v e t n i k (*jo priklene k sebi*): Ne govori več neumnosti! Nocoj je najina noč. To večerjo sem napravil bolj zaradi tebe kakor zaradi Ivana. Hotel sem, da prideš sem, da govorim s teboj in da se za vedno poslovíš od svojega nemogočega življenja. Ivan pojde nocoj na fronto. Storila si zanj več, kakor je bilo potrebno. Ali se spominjaš, kako si vsa obupana in zbegana pribežala k meni in me prosila, naj ga rešim iz ječe?

B r e d a: In ti si že takrat izračunal svoj račun!

O d v e t n i k: Računal ali ne računam, o tem se danes več ne bova menila.

B r e d a: Kaj pa, če jaz vem, kdo ga je izdal?

O d v e t n i k (*se smehlja*): Pusti to! Resnice ne bo mogoče dognati nikoli.

B r e d a: Mogoče pa vendar!

O d v e t n i k: Ali pojdeš nocoj z menoj?

B r e d a: Sovražim te!

O d v e t n i k: Pravijo, da včasih pri ženskah sovražstvo ni daleč od ljubezni, da je včasih sovražstvo — celo ljubezen.

B r e d a: Cinik!

O d v e t n i k: Jaz manj kot ti! Zakaj si bila pred štirimi meseci moja? Ali samo zato, ker si me sovražila in si računala z mojim denarjem — ali iz ljubezni?

B r e d a (*utrujeno*): Ne muči me! Zakaj me vsi mučite? Kaj sem vam storila? (*Odvetnik jo gleda od strani in se samozavestno smehlja. Nato nastopi Slava.*) (Dalje prihodnjič.)

jezikoslovec. V Celovcu so Slomškovi privatni kurzi 1822 do 1824 in 1829 do 1838 tvorili nekak nadomestek za stolicu. Osnovne šole na kmetih so dobile iste samoslovenske knjige kakor na Kranjskem le še na Primorskem in semtertje v beljaškem okrožju, vse druge so imele dvojezične ali samo nemške. Za slovenski pouk rokodelskih učencev niso skrbeli nikjer, pač pa so začeli misliti na slovenski pouk babic tako v Celovcu kakor tudi v Gradcu. Slovenska predavanja o pastoralnem bogoslovju so uvedli v Gorici, a to menda šele po 1819, ko je prišel za škofa iz Ljubljane Balant.

Marčna revolucija 1848 je strla rešpekt tudi pred tradicijo šolskega jezika na našem ozemlju ter omogočila, da so začeli tudi Slovenci vse glasneje zahtevati za svoj jezik vse pravice v šoli, ki pritičejo v lastnem območju vsakemu jeziku. Razvoj je bil tudi v naslednjih 70 letih poln borb in krivic, vendar je slovenščina polagoma dobila v šoli nekaj novih svojih naravnih pravic.

Z zaključkom svetovne vojne bi morala biti za Slovence v Jugoslaviji borba za pravice slovenskega jezika, slovenske literature in slovenske učne knjige v šoli prav tako zaključena kakor borba za slovenski uradni jezik in za enakopravno upoštevanje slovenščine na vseh vrstah uradnih tiskovin in napisov. Pošteno in brez zahrbtnih špekulacij, kako bi se dalo kaj drugega vtihotapiti! Na zatožno klop bi spadal, kdor bi hotel našo jezikovno politiko drugače usmerjati ter v nasprotju z interesi državne pedagogike in z izjavami predstavnikov države šariti doma in pri naših bratih s svojo pobožno željo, ki jo ogorčeno odklanja ves slovenski narod: „da v dvajsetih letih ne bo nikdo več slovenski pisal“.

KREATURE

VESELA SLOVENSKA LEGENDA V TREH DEJANJIH

B R A T K O K R E F T

S l a v a: O, pardon!

B r e d a: Kar naprej! Prav z veseljem se ti umakneva, če bi se rada na samem pogovarjala s svojim ženinom.

S l a v a: Kar sva se imela pogovoriti, sva se že pogovorila. Ne potrebujeva tvoje milosti.

B r e d a: Kdovekaj veliko se s tabo ni bilo meniti. (*Profesor nastopi.*)

P r o f e s o r: Ples res utruji človeka. Neverjetno, nič več ne zdržim. Človek se stara.

O d v e t n i k: Nocoj še nisi nič plesala, Breda. Pojdiva! Midva sva še mlada, naju ne bo utrudilo kakor gospoda stotnika.

P r o f e s o r (*dobre volje*): Kar pojdiva, naj se kri razživi! (*Odideta.*) Strašno je nervozna danes. Ne more se pomiriti. Ivanova zadeva ji ne dá miru. Tebe bi menda najrajši požrla. Še vedno je ljubo-sumna, ker ti je odvetnik včasih dvoril. In če bi povrh tega še vedela, kako je z ovadbo, bi ti izpraskala oči. Živce ima popolnoma razkrojene. Takim ženskam ne preostaja drugega, kakor da se ubijejo ali poroče.

S l a v a: Ne razumem, kako moreš biti tako miren. Včasih se bojim, da se boš izdal. Ne pij preveč! Lahko pride do škandala, kakršnega še nismo doživeli.

P r o f e s o r: Zakaj naj se razburjam?

S l a v a: Za božjo voljo, kaj pa če Ivan ve, da sva midva pisala tisto anonimno ovadbo?

P r o f e s o r: Kje bi to mogel zvedeti? Še doktorju Kostanjšku niso pokazali vseh aktov, kako bi mogel zvedeti kdo drugi? Tvoje pisave pa nihče ne pozna na sodnji.

S l a v a: Bojim se, da se bom izdala, če pride sem. Njegov pogled je prediren in včasih se je hvalil pred mano, da mi vidi v dušo.

P r o f e s o r: Tebi v dušo videti ni posebno težko, toda kaj se boš bala? Nihče ti danes nič ne more zato in gospod prenapetež odide nocoj na fronto. Tam naj naprej premišljuje, kdo ga je izdal in koga je žalil. Če je treba, mu tudi povem, kdo ga je. Jaz se ne bojim nikogar. Sicer pa namiguje Komar, da ga ni samo eden. Baje je bilo več anonimnih ovadb. Komedija! Pri oficelnem zasliševanju pred preiskovalnim sodnikom smo vsi izjavili, da ne vemo ničesar in da se tudi ničesar ne spominjamo, zdaj pa se že spet šušlja, kakor da jih je bilo več. Laže nama. Človek je kar lahko vesel, ker se pri nas v takih dejanjih nikoli ne znajdeš sam.

S l a v a: Na vsak način je treba biti pazljiv in oprezen. Izključeno ni, da sva iz te družbe samo midva. Dve ovadbi sta lahko od gostilničarja in natararice, četudi sta oba prav tako izjavila pred preiskovalnim sodnikom in pri obravnavi, da nista slišala ničesar podobnega. Natararica se je naravnost sumljivo potegovala za Tomca. (*Amalija vstopi.*)

P r o f e s o r: Ali so se že pomirili, gospa?

A m a l i j a: Nasprotno. Vedno bolj napeto postaja. Kar vroče mi je. Komarja bi najrajši zadavila. Vsi se plazijo drug okoli drugega kakor psi okoli vrele kaše. Kdo ga je izdal, to mi povejte!

P r o f e s o r: Naj ga je izdal kdorkoli, lepo to ni bilo. Še grše pa je od njega, da ne pove krivca naravnost, če ve zanj. Tako se ne dela med prijatelji.

A m a l i j a: Bojim se, da se bodo vsak čas spoprijeli. Polde se tihotapi okrog in včasih kaj pošepne Komarju, včasih se pomuza Matiji. Nekam preživ se mi zdi danes. Kdo ve, če ni on skuhal vsega tega?! Jaz mu nič ne zaupam. On nekaj ve! Na sodnji je moral nekaj zvedeti. Preveč dobre volje je.

P r o f e s o r: Saj je lahko. Srečen oče!

A m a l i j a: Dà, srečen oče, če je — on?! (*Poškili na profesorja.*)

S l a v a: Zakaj bi ne bil?

A m a l i j a: Veš, pravijo, kakor da ni samo on, ali pa da sploh ni — on. Saj veš, kakšne grde jezike imajo ljudje pri nas. (*Odhaja.*)

P r o f e s o r: Zlasti ženske! (*Amalija je odšla.*)

S l a v a: Tudi ta sumi tebe.

P r o f e s o r: No in kaj potem, če me sumi? Brigam se za take stvari.

S l a v a: Rečem ti, Svito, če si ti res kaj kriv pri tisti natakariči, razbijem najino zaročo. S človekom, ki zanika svojega otroka, ne bi mogla živeti!

P r o f e s o r: Kar razbij jo! Izvoli! Si malo preveč sitna že pred poroko! Pazi, da je ne bom razdril jaz!

S l a v a: A tako malo ti je že do mene? Vsi moški ste enako brezsrčni in brezobzirni; sploh ne veste, kaj je žensko srce in kaj je ženska ljubezen. Vidim, da si se me že naveličal.

P r o f e s o r: Kdo se ne bi, če vedno sitnariš z izpraševanjem! Vest si človek izprašuje v cerkvi, ne pa pri ženski. Kaj za vruga te toliko zanima tista stvar? Brigaj se rajši za ovadbo.

S l a v a: Svito, oprosti, ne morem, dvomi me razjedajo, povej mi, ne laži! Tega bi ne prenesla.

P r o f e s o r (*se ustavi pred njo*): Zdaj pa kar nehaj! Človek stoji pred tem, da gre na bojišče, ti pa ga mučiš z ljubosumnostjo. Kdo se bo le ukvarjal s takimi malenkostmi? Sodno-pravno je zadeva dognana. Dekle je pred sodiščem pokazalo na Poldeta in Polde je zdaj pravno priznani oče, ki mora plačevati materi alimente. Vse drugo nikogar nič ne briga — niti tebe ne — in če ti to še ni dovolj, ti povem ponovno, da na moji strani ni nobene krivde. Moja vest je mirna. Ali misliš, da mora že vsak profesor stikati za natakaričami? (*V sosedni sobi je nastal vrišč. Polde prihibi v sobo.*)

P o l d e (*splašen*): Sta se že spoprijela! Zdaj bo boj! Amalija ni mogla molčati in je povedala Medvedu, da je Komar obdolžil njega.

P r o f e s o r: Vedno sem dejal: kjer imajo ženske svoje jezike vmes, tam pride do prepira.

S l a v a (*vsa preplašena*): Kaj bo zdaj, Svito?

P r o f e s o r: Nič ne bo! Dobro bo! Ti pa molči! (*Medved ves razburjen nastopi.*)

M e d v e d: Jaz ti bom že dal, nesramnež! Ti boš mene dolžil denuncijantstva, ti, ki od tega živiš?

K o m a r: Pazite, gospod Medved, kaj govorite! Jaz govorim od tega trenutka samo še oficijelno z vami. Dotaknili ste se moje časti in moje službe. Politični uradnik sem in svojo službo vršim vestno in pošteno, kakor to zahtevajo paragrafi od mene. Kar se pa tiče denuncijantstva, bi blagovolil pripomniti, da ste tudi mene denuncirali. (*Razen Brede in kadeta so prišli vsi za njima.*)

M e d v e d: Kaj se boš delal oficijelnega! Saj si neoficielen hinavec! Nikar ne misli, da te bom tudi jaz tituliral za gospoda in te vikal!? Povem ti le eno: kolikor sem denunciral Ivana jaz, toliko si ga tudi ti.

P o l d e (*butne vmes*): Saj potem sta ga oba! (*Nekateri se zasmеjejo.*)

M a t i j a: Molči, šleva, kdo te je kaj vprašal!

P o l d e (*igrano ponižno*): Oprosti, človek včasih glasno misli, pa mu uide; saj besedo vzamem lahko nazaj!

O d v e t n i k: Gospóda, mislim, da pustimo to stvar, saj —

M e d v e d: Ne, ne pustimo! Zdaj se je začela in zdaj naj se konča! Nič ne škodi, če nocoj nekatere malo pobliže spoznamo.

K o m a r: Tako je! Jaz tudi tako pravim!

O d v e t n i k: Kakor hočete —!

M e d v e d: Denunciral si ga ti, kakor si mene!

K o m a r: Ti pa mene!

M e d v e d: Ti si začel! Delal si se mojega prijatelja, pa mi nisi mogel odpustiti, ker sem ti takrat, ko smo ustanavljali novo stranko, zabrusil v obraz, da politični uradnik pri deželni vladi ne more biti podpredsednik narodno-radikalne stranke. In ko so se po atentatu začele preiskave in persekucije, si se zbal za svojo službo; prvi med nami si se zbal! Ustrašil si se lastnega jezika, ki je nekaj dni pred tem govoril revolucionarno, se pa v resnici samo širokoustil, da bi prikriil svojo strahopetnost. Kdo pa je raznašal tisto okrožnico, v kateri je vodstvo konservativne stranke, kateri si se kar čez noč spet prištulil, pozivalo somišljenike in vse zavedne člane našega naroda, da naj mu sporoče vse nezanesljive elemente? Ali ni bil to gospod Nikolaj Komar, ki je oblazil že skoraj vse stranke?

K o m a r (*se je hitro znašel, govori mirno in pretkano*): Dragi gospod Medved, kar se pa tega tiče, sva si tovariša. Kdo, na primer, je bil tisti, ki je bil včasih socialdemokrat, pa je kaj hitro ob izbruhu vojne šel zagotavljat svojemu šefu, da je stoodstotni lojalni državljan? . . . Kaj? . . . Nič ne odgovoriš? . . . Ali je bilo tega treba? . . . Zakaj si to iznesel? Saj so to vendar povsem vsakdanje, malopomembne stvari. Kaj je to proti večnosti? . . . Strank je pri nas veliko in zakaj bi jih človek ne izmenjaval? Mene so v službi vsekako bolj stisnili. Meni ni mogoče toliko očitati ko tebi, dragi prijatelj! Moja služba je nevarnejša. Biti v službi pri političnem oddelku deželne vlade v sedanjih časih, je več, kakor biti samo navaden uradnik. Ti si vendar davkar, financar, včasih si hodil na rubežen in si po kakem svojem mešetarju sam licitiral in rubil kmečke domove . . . Ali ni na tak način zrasla tvoja vilica pod Rožnikom? Lahko me dolžiš, kakor me hočeš, toda dokazov za mojo krivdo nimaš. Dokaži, prosim, dragi prijatelj!

M e d v e d: Dokaži ti meni!

K o m a r: Zdaj sva pa skupaj, jaz namreč, če hočem, tebi lahko dokazem.

P o l d e (*nenadoma vmes*): Komar, molči, ne govori, ti pravim!

K o m a r: Zakaj bi ne govoril, če vem. Zdaj je treba govoriti, ti molči! Nič se ne boj, nihče ti ne bo skrivil niti lasu!

P o l d e (*ves nesrečen*): Ampak, Komar, nikar, saj ni res, rečem ti . . .

K o m a r: Strahopetec, zdaj si ne boš upal še pričati, pa praviš, da si moj prijatelj . . . Dokaži zdaj in mi pomagaj braniti mojo čast pred obrekovalci. (*Prijazno proti drugim.*) Polde je namreč na sodnji videl tvojo anonimno ovadbo . . . spoznal je tvojo pisavo!

A m a l i j a: Zdaj smo razkrinkani, vsega je konec! Kap me bo zadela! (*Se sesede, Medved zre topo predse. Neprijetna napetost lebdi nad vso družbo.*)

P o l d e: Kaj si storil, Komar, prosim te —

K o m a r: Ali boš še naprej tajil? Kje pa je gospodična Breda? Dobro bi bilo, da bi slišala, ker mi je še pred uro grozila!

M e d v e d (*mrko*): Nikar je ne kliči! Pusti jo tam pri kadetu! Ni treba, da bi slišala.

A m a l i j a: Polde, ni lepo od tebe, da tako izdajaš svoje prijatelje sovražnikom!

P o l d e: Moj bog, saj jaz nisem kriv, saj nisem —

M e d v e d: Nikar se ne opravičuj! Resnico si govoril! Ivana nisem maral nikoli; vedno sem videl v njem samo pritepenca, človeka brez prave eksistence in brez spoštovanja do drugih ljudi. Bredo

mi je zmešal in Lojzeta. Bil je več ko moj nasprotnik. Nimam otrok za razne politične pustolovščine, kakor jih je uganjal on. Priznam, tudi za službo sem se bal, za sedem otrok, ki si sami še ne morejo služiti kruha. Policijska preiskava me je splašila . . . Vse me je splašilo . . .

A m a l i j a: Saj nisi ti vsega kriv, jaz sem te nagovarjala!

P r o f e s o r (*hinavsko*): Malo prehudo ste se maščevali!

M e d v e d: Priznam!

K o m a r (*si zadovoljen mane roke*): Taka je ta stvar, gospôda moja!

O d v e t n i k: Polde, nikakor ni bilo lepo od tebe, da si izdal uradno tajnost.

P o l d e (*ki se strašno jezi na Komarja*): Komar me je zapeljal.

K o m a r: Šleva šlevasta, zdaj boš naprtil krivdo še meni, ker se bojiš priznati, da si na skrivaj pregledoval strogo zaupne akte.

P o l d e: Zelo hvaležnega si se izkazal, Komar! Nocojšnjega škandala si kriv samo ti! Kmalu bodo vsi kričali name!

O d v e t n i k: Zakaj bi bil kriv Komar?

P o l d e (*pogleda Komarja, ki je potegnil iz žepa robec in se vsekuje. Pri tem je napol potegnil s seboj tudi rožni venec, ki mu sedaj visi iz žepa. Poldeta ošine z ostrim pogledom, ta pa se obrne od njega v stran in se nasmehne*): Tudi Komar ga je namreč izdal . . . (*Vsi težko zadihajo, Polde pa z nasmehkom nadaljuje svojo izpoved.*) Potem pa ga je začela peči vest. On je pač dober, pobožen krščanski človek, ki nosi v žepu rožni venec. Pazi, vsak čas ti bo padel iz žepa . . . In zato je prisluhnil glasovom svoje vesti ter ves obupan in skesan prišel k meni. S sklenjenimi rokami me je rotil in prosil, da naj ukradem njegovo anonimno ovadbo in jo sežgem. — Tako, gospod Komar, kar ste izzvali, ste dobili. Taka je ta stvar, gospoda moja! (*Vsi molče in gledajo na Komarja, ki stoji sam zase, samozavestno, z vidnim nasmehkom jezuita.*)

O d v e t n i k (*po odmoru*): Dragi prijatelj Komar! Zdaj lahko ponudiš roko za spravo gospodu Medvedu, ki si ga prejle tako ostro napadel. Bratec med bratci!

K o m a r (*sovražno sikajoče*): Dà, bratec med bratci! Verige še ni konec, račun še ni izračunan, kajti moje informacije —

O d v e t n i k (*ga naglo in ostro prekine*): . . . ki jih dobivaš zadnje čase pri policijskem svetniku von Schnitzelu, so drugačne, to se razume! Zelo lepo od tebe, toda nocoj ne boš uganjal več burk. Zato molči in ne obdolžuj nikogar več. Zmešnjave je že dovolj. — Lep večer smo si pripravili, gospôda! Vse to ni častno za nas niti zate,

dragi Komar, niti za vas, gospod Medved! Ovaduštvo je najogabnejše dejanje, ki ga človek more storiti! Kaj takega! To je strašno!

P o l d e: Jaz ne razumem ničesar več!

P r o f e s o r: Kaj je treba tu razumeti? Bolje bi bilo, da bi se drugič ne vmešaval v tuje zadeve. (*Polde hoče nekaj reči.*) No, no, dovolj. Zdaj molči! Že ves večer sem videl, kako te je srbel jezik.

P o l d e (izbruhne): Še dolgo ne bom molčal! Če boš ukazoval ti, pa najmanj. Tudi jaz bom sedaj govoril, sicer imaš tako vedno ti besedo. Nikar se ne delaj tako lepega! Tudi tebi ni nič zaupati, odkar si se izmazal pri natararici. Mar misliš, da ne vem, da si ti tisti, ki si jo nahujskal proti meni, ker si imel precej kosmato vest! Dà, dà, gospod stotnik!

P r o f e s o r (razburjen): Molči, šleva! Sicer te pobijem!

S l a v a (ga zadržuje): Moj bog, Svito!

P o l d e (ves rdeč od jeze): Kar pusti ga, Slava, naj me pobije, naj pobije šlevo! Je že prav! Ampak otrok je v resnici tvoj in ne moj; ti si dekle podkupil, da je izpovedala zoper mene, z mojo sramoto si opral svojo čast... Nič se ne boj, ne bom iskal zadoščenja pred sodiščem, tam te ne bom razkrinkaval, ker je toliko človeka v tej šlevi, da noče, da bi moral nesrečni otrok nekoč slišati, kako so se prijatelji med seboj prepirali, kdo je njegov oče.

S l a v a: Torej je res, Svito? Zakaj si lagal?

O d v e t n i k: Ali gospôda, to vendar ne gre! Nikar ne perimo perila, saj moja hiša ni pralnica. Prosim vas, upoštevajte vsaj najenostavnejše pojme bontona!

S l a v a (se je med tem časom tudi razburila): Polde, molči in ne laži! Nočeš se maščevati zaradi natararice, vse to si iznesel zato, ker si včasih lazil za menoj, pa sem te odklonila.

P o l d e: Res, jaz sem bil eden izmed tistih redkih, ki si jih ti odklonila. Jaz sem, hvala bogu, kar se tebe tiče, čist, ampak vidva nista čista, niti kar se tiče mene niti kar se tiče Ivana. Gospôda, vsa stvar je čudno zapletena. Ali nista tudi vidva...?

S l a v a (zavpije): Molči, prosim te, Polde!

P o l d e (zvito): A jaz naj bi molčal? Zakaj pa si ti prejle govorila? Ali si hotela braniti svojega zaročenca? In zakaj bi jaz kar naenkrat spet ne smel govoriti? Gospod stotnik, ali nista tudi vidva — pisala pisma? (*Spet se spogledajo.*)

O d v e t n i k: Saj tega ni konca ne kraja!

P r o f e s o r: Opozarjam te, da ne izzivaš moje potrpežljivosti! Že to je bilo preveč! Jaz sem sedaj oficir in moram braniti svojo ofi-

cirsko čast! Kaj te brigajo tuja pisma? Sicer se pa pazi! Ti javno raznašaš uradne tajnosti; ali veš kaj se to pravi? Če izve za to državna oblast...?

P o l d e: O, vem, da bi ji bil ti zmožen to javiti!

S l a v a: Svito, miruj! Zdaj je, kar je! Jaz sem vsega kriva. Samo jaz!

P o l d e: Seveda si ti vsega kriva! Užaljena si bila, ker te je bil takrat Ivan v gostilni napadel. Videla si, da je Breda začela nekaj slepomišiti z doktorjem, ti pa si postala ljubosumna nanjo in si začela vabiti in zapeljavati Ivana; on pa te je nahrulil. Majhna, neznatna, človeška, ženska zadevica. Saj med nami se dogajajo same majhne stvari, nič velikega se ne zgodi pri nas, le naša maščevanja so velika! Vse ostalo je majhno, prav majceno in mi vsi skupaj smo manjši od najmanjšega.

S l a v a: Prizanesi, Polde, ne muči me več, saj vem, da sem kriva! Jaz sem v svojem življenju že dovolj pretrpela. Moški so šli mimo mojega življenja, kakor drvi avtomobil mimo samotnega potnika. Samo oblati ga ali zapraši, potem pa se pelje naprej in nikoli več ga ni nazaj. (*Joče.*) Jaz ne morem zato, če sem to storila. Vem, sovraštvo je v meni, ker nikjer ne najdem ljubezni. (*Pri tem je pogledala odvetnika.*) Najprej si me izdal in izigral ti, Miro, zdaj pa mi lažeš še ti! O, saj vem, dokler sem bila mlada in lepa, ste se vsi spogledovali, zdaj pa...

P r o f e s o r: Pomiri se, Slava! S Poldetom pa bomo že obračunali.

P o l d e: Na razpolago sem ti za dvoboj, če hočeš izživljati svojo oficirsko čast, gospod stotnik. Kar hočeš, pištole, sablje ali pa kanone! (*Nekateri se zasmеjejo.*)

O d v e t n i k: Zdaj pa mir! Ivan lahko pride vsak čas. Ne sme nas najti v takem rapoloženju.

A m a l i j a: Bolje bi bilo, če bi sploh ne prišel. Pojdimo domov, nikar ga ne čakajmo! Kdo bi se mu upal pogledati v oči?!

M e d v e d: Saj je vseeno! Kar pride naj! Da nas bo videl take, kakršni smo. Še blagoslov mu moramo dati na pot. Na fronto gre nocej. In kdo ve, kako dolgo bo še živel. Dobro bi bilo, če bi natančno vedel, kdo vse se je potrudil zanj. Lepa družčina! Lepa svatovščina! Gospôda, trčimo! (*Iz sosedne sobe se začuje prepir med Bredo in kadetom.*)

A m a l i j a: Kaj pa imata ta dva? (*Med vrati se je pojavil vinjeni kadet, ki ga skuša Breda zadržati, pa ji ne uspe.*)

B r e d a: Tone, pomiri se, ti si pijan in govoriš neumnosti, za božjo voljo, saj ni res, ti vendar —

K a d e t (*odrine Bredo od sebe*): Gospôda, pil sem, pa nisem pijan. Izpovedati se hočem pred vami vsemi. Vse je laž. Nič ni res. Zakaj se prepirate med seboj, zakaj dolžite drug drugega? Vse sva slišala, napeto sva poslušala. Nihče od vas ga ni ovadil, to ni res, nihče od vas, samo jaz sem ga izdal — dà — nikar ne glejte tako čudno, Matija, oče, nikar se tako ne smejte! Vse je laž! Zaradi Brede sem bil to storil! Zaljubljen sem bil vanjo — še zdaj jo imam rad — Ivan me zato ni maral — tudi jaz sem hotel, da bi ga Breda ne videla več. Zahteval sem jo zase, kakor ste jo vi zahtevali zase. Nihče drugi ga ni izdal, samo jaz. Prvega me je zaslišala policija, zaupal in priznal sem von Schnitzelu, da je Ivan res tisto rekel, le protokolirati nisem pustil. Samo tako na uho sem mu povedal, da je vedel, strahopetno sem pošepnil, sebe sem reševal pred aretacijo. Gospôda, vse to je tako strašno, kar se godi z nami. Ali veste, da se nekaj godi, čemur mi nismo kos? Nekaj nas tišči in pritiska k tlom. Ali čutite, kako nekdo jaše na naših tilnikih in mi ga voljno in potrpežljivo prenašamo? Toda resnica mora na dan. Judeža je pekla vest, zato se je obesil, jaz sem se samo izpovedal. In če pride Ivan, mu povem, da naj mi pljune v obraz — naravnost v oči naj mi pljune! ...

K o m a r (*zvito in hinavsko*): Bog je rekel grešniku, da se naj izpove svojih grehov in mu bo odpuščeno!

O d v e t n i k: To presega že vse meje! Če se mladina sama tako obnaša ...

B r e d a: Prosim te, molči! Ta se je izpovedal sam, odkritosrčno je priznal, nekateri pa hlinijo prijaznost in se delajo svetnike! (*Komarju.*) Z eno roko te pozdravljajo, v drugi pa stiskajo za hrbtom nož, ki ti ga bodo zasadili, kakor hitro se boš obrnil. Nikar se ne posmehujte, Komar, tudi vi niste dosti boljši —

K o m a r: Ponižno sem se že skesal svojih grehov, gospodična Breda. In ne bom prosil odveze pri vas, samo majhno pripombo si dovolim izreči: Zelo ste pogumni, predrzni ste celó. — Ali niste vi poslali Toneta po žerjavico, zato da bi ...?

B r e d a: Vi mi hočete groziti, ni me strah — pred vami že ne, pred nikomer. Sinoči ste ležali ob mojih nogah, kakor suženj ste prosili milosti — bila sem vinjena — in vi ste hoteli ...

K o m a r (*naglo, zvito*): In gospod policijski svetnik vas je objemal, poljubljal vam je roke in vam nekaj šepetal.

O d v e t n i k: Čujmo, čujmo zanimive stvari! Lepe stvari!

M a t i j a: Breda, Breda!

A m a l i j a (*joče*): Moj bog, kakšna sramota! . . .

B r e d a: Zase odgovarjam sama. Nihče ne bo pometal pred mojim pragom. Sama bom to storila, še nocoj bom obračunala sama s seboj in potem bo zadoščeno vsem! O vem, kako pljujete po meni, kadar me ni; komaj me pa zagledate, mi božate roke, usta se vam cede od slinaste prijaznosti — sovražim vas! Tone je vsaj imel pogum, da se je sam izpovedal, drugi si še tega ne upajo! (*Gleda odvetnika.*)

K o m a r: Res je, drugi si še tega ne upajo. Policijski svetnik von Schnitzel je sicer pri nas vseh zelo osovražen človek in celó pijanec je, toda zvit je bolj, kakor bi kdo mislil. Vem, kaj vam je pošepetal: mene je izdal, toda to karto je vrgel danes že Polde. Gospodična Breda, blagovolili ste spregledati, da je tudi meni nekaj pošepnil, ko ste vi za mizo zadremali. V separirani sobi smo bili, čisto sami, ničesar drugega ni bilo slišati, kakor vaš dih in curljanje prelitega vina, ki je kapljalo na tla. Takrat mi je povedal . . . (*Obstane.*)

B r e d a: Kar povejte, povejte! (*Kriči.*) Nikogar se ne bojim, tudi von Schnitzela se ne bojim več, zdaj mi je vseeno, četudi me izdaste Ivanu. Le govorite, če kaj veste!

K o m a r: Ali niste tudi vi izpovedali von Schnitzelu nekaj podobnega, kakor gospod Sevnik? (*Breda molči, vse je napeto, Komar se nasmehne.*)

M a t i j a (*polglasno*): Breda, ali je res, kar pravi Komar?

B r e d a (*komaj slišno*): Res je . . . (*Odmor. Odvetnik se smehlja.*) Prosim te, da se mi ne posmehuješ, vse to se je zgodilo le zaradi tebe. Nič se ne opravičujem, da me je von Schnitzel ujel v svoje mreže — povem, da sem izpovedala rada in izpovedala iz sovraštva do Ivana, ki ni znal odpuščati. Bolelo me je, ker me je zavrgel zaradi tebe, dà, zaradi tebe, in po pravici me je zavrgel, četudi si tega do danes nisem hotela priznati. Kaj bi prikrivala, saj vsi vedo. Naj ti nika ne bo nerodno! Zvabil si me v svojo pisarno, kriva sem, da sem šla. Od takrat nisem bila več jaz. Ivan ni imel denarja, vedela sem, da se z njim poročiti ne bom mogla; še sam me je opozoril, da naj na poroko ne mislim, in ko sem bila nekaj časa že v tvoji pisarni, me je ozmerjal za — vlačugo. Strašno me je bolelo, nepopisno me je žgalo v srcu, četudi sem že bila kriva pred njim. Njegovega sovraštva nisem mogla prenašati, sama sebi sem lagala in si dopovedovala, da ni tako, kakor pravi on — pa je bilo tako. Denar, ki ga je bilo pri nas

doma za otroke vedno premalo, me je zvalil in omamil. Tiste tesnobe v življenju nisem mogla več prenašati in za osebno udobje sem se prodala. Moje življenje je od takrat šlo navzdol — srečala sem se s von Schnitzelom — z njegovo pomočjo sem hotela zbežati od tebe, ker mi je obljubil, da mi bo preskrbel službo pri Rdečem križu, kamor me ti nisi hotel sprejeti, potem ko sem ti ušla. Za ceno osebne svobode sem mu priznala, da je Ivan takrat res tako rekel . . . (*Se utrujena sesede.*)

K a d e t (*zmedeno*): Včeraj zjutraj so ustrelili nekoga, ki je imel dovolj moči in poguma za upor, za smrt. On se je drznil umreti, mi si še živeti ne upamo. Mirno je šel v smrt, kakor bo šel Ivan . . . „Živela svoboda! Smrt tiranom!“ Nato so počile puške. On je mrtev, mi pa živimo . . . Le pijmo, saj ne pomaga nič! Mi se ne bomo izpremenili nikoli. Pod nesrečno zvezdo smo rojeni in taki bomo umrli! Nič velikega ne bo nikoli iz nas. (*Z nasmeškom nemoči.*) Živela svoboda, smrt tiranom! (*Gre proti vratom, kjer se še enkrat ozre.*) Živele kreature! (*Odide.*)

M a t i j a: To že ni več žalostno, to je že smešno!

P o l d e: Pa še kako smešno!

O d v e t n i k: Zate je seveda smešno, ker si prav za prav ti pognal vso stvar v tek. Če bi ne bil pregledal tistih aktov — ta tvoja prekleta radovednost — bi ne mogel povedati Komarju, da si videl tam Matijevo pismo.

K o m a r: O saj tam ni bilo samo Matijevo pismo, tudi Slavinega je videl —

P r o f e s o r: Edino Polde je bil lahko tako nesramen, da si je drznil kaj takega.

P o l d e: Ampak, ljudje božji, kaj vendar govorite? Saj vse skupaj ni nič res!

O d v e t n i k: Kaj ni res?

K o m a r: Zdaj boš še tajil, da jih nisi videl! Nikar se ne delaj tako neumnega.

P o l d e: Ampak če vam rečem, da . . . Jaz sploh nisem videl nobenih aktov in nobenih pisem! Jaz sem si vse skupaj izmislil, ker mi Komar ni dal miru . . . (*Vse je spet osupnilo.*)

K o m a r (*ves prepaden*): Ti jih nisi videl? Nikar sedaj ne laži! Kaj se ti je zmešalo?

P o l d e: Saj to je ravno, da se ni zmešalo meni, temveč vam. Vso stvar ste tako zapletli, tako zasukali in tako zamotali, da ste jo tudi sami morali razvozljati. Jaz sem se namreč Komarju zlagal. (*Vsi se spogledajo.*)

A m a l i j a: Kaj, zlagal si se?

P o l d e: Komarja je pripeljala slaba vest k meni. Prosil me je, naj ukradem njegovo pismo in to na vsak način še pred razpravo. Bal se je, da bi ga tam brali in spoznali njegov slog. Štirinajst dni me je preganjal zaradi tega — jaz sem vedno odlašal in odlašal, ker se nisem upal storiti tega. Tri dni pred razpravo pa sem se mu čisto enostavno zlagal.

K o m a r: Kanalja!

P o l d e: Počakaj, potrpi, prijateljček! Menda je izvedel pri von Schnitzelu, da je na sodišču več anonimnih ovadb. Zato je hotel zdaj vedeti še za druge. In da mu dokažem, da sem res prišel do aktov, da sem res vzel njegovo pismo in ga sežgal, sem si seveda moral izmisliti, da sem videl tudi druge.

M a t i j a: In ti si mu rekel, da si videl mojo?

S l a v a: In najino?

P o l d e: Seveda, sicer mi ne bi verjel. Kaj sem hotel?

M a t i j a (*se začne smejati*): Polde, Polde, torej vse skupaj ni nič res? Vse skupaj si si izmislil?

P o l d e: Tako je! Iz zadrege sem lagal, obenem pa nevede govoril resnico!

M a t i j a: In mi norci smo se razkrinkali sami! (*Se smeje.*) Veš Polde, zdaj pa moraš napredovati, von Schnitzela naj pošljejo v pokoj in naj postavijo tebe na njegovo mesto! Ti kar tako z levo roko izvabiš iz ljudi, da se sami razkrinkajo. (*Nekateri se smejejo, drugi še vedno niso prišli do sape.*)

P o l d e (*se tudi smeje*): Igrali ste komedijo, pri kateri ste se razkrinkali sami.

P r o f e s o r (*nekoliko užaljeno*): Kako si si upal obdolžiti mene in Slavo, če pisma nisi videl?

P o l d e: Dà, veš, to je bilo pa tako! Ko sem videl, da je Komar ujel na moji izmišljeni trditvi Matijo, sem si mislil, da lahko poskusim še jaz. Matija se mi je smilil, pomagati sem mu hotel; da mi nisi kdove kako pri srcu, to veš. Mislil sem si: če sem začel lagati, bom lagal kar naprej. — Nastavil sem mrežo, pa sta se ujeli dve novi ščuki...

O d v e t n i k: Mogoče si bil tudi tisti, ki je povedal Ivanu? ... (*Spet napetost.*)

P o l d e (*se prijazno smehlja*): Seveda sem bil jaz tisti. (*Nekateri so jezni.*) Čisto slučajno sem ga bil srečal. Po ulici sem šel in premišljeval njegovo zadevo. Zalotil me je tako rekoč sredi pre-

mišljanja in začela sva govoriti. Tako sva tudi prišla do vprašanja, kdo ga je izdal. Začel me je srbeti jezik. Na vas vse sem bil jezen — zato, ker se vedno norčujete iz mene, vedno me imate za manj vrednega in pravite, da nisem ničesar zmožen — pa sem sklenil, da vam zagodem — zlasti, ker se mi je Komar sam izdal, popoldne pa sem zvedel v gostilni, kako se mi za hrbtom vsi skupaj posmehujete zaradi mojega ponesrečenega očetovstva. Priznati pa moram, da sem imel tudi jaz namero nekaj ukreniti proti Ivanu!

Komar: Živijo bratec, kar naprej, kar izpovej se še ti!

Professor: Zakaj bi bila bela vrana med črnimi?

Polde: Ali misliš, da bi moral biti pri vseh lumparijah zraven? Ni treba, saj me ti dobro zastopaš — kar natararice se spomni! Ko sem na sodišču zvedel, da ga je nekdo že ovadil, sem spoznal, da ni treba še mene zraven. Za pričo me niso poklicali, ker ni bilo treba.

Odvetnik: Ali si se Ivanu izpovedal?

Polde: O dà, izpovedal sem se!

Breda: In ste obdolžili nas vse?

Polde: Dà, vse! (*Pogleda zvito na odvetnika.*) Le odvetnika ne — ker on — je bil vendar njegov zagovornik.

Professor: Ti si nas tako rekoč denunciral Ivanu! Denuncijant!

Polde: Kdo je denuncijant? Ti si denuncijant! Povedal sem mu, da bo vedel, s kom ima opraviti! In hvala bodi večnemu bogu, nikomur nisem storil krivice . . . Ničesar si nisem izmislil, ničesar zlagal, govoril sem resnico.

Komar: Čisto slučajno, sicer se ti to navadno ne posreči; ni tvoja navada, da bi govoril resnico.

Polde: Tvoja pa še manj, dragi Komarček!

Mati ja: Po krivici smo dolžili natararico in gostilničarja.

Odvetnik: Dà, še celó jaz. Storili smo jima krivico. Gospôda, vse to nikakor ni bilo lepo. Toda govoriti zdaj o tem je prepozno. Ivan gre nocoj na fronto. Ko bo prišel, bom govoril z njim, da naj ne dela škandala ob slovesu. Saj ni vredno. Vendar pa je treba o tej stvari nekoliko globlje razmišljati. Vsekako je to, kar zdaj vemo, strašno dejanje, ki se je zgodilo med nami. Mlad človek, ki se bori za neke višje ideale, izdan od lastnih ljudi — povem vam, da je bilo moje delo za njegovo rešitev zelo težko in zdaj vem, zakaj je bilo tako težko. Vedeli so, da je kriv, na vsak način so ga hoteli ugonobiti, četudi so bile anonimne denunciacije slabo podprte. V avstrijskih ječah trpi na tisoče borcev,

- ki jih ne bo mogoče osvoboditi in oprostiti, kakor se je meni posrečilo pri Ivanu. Zato pa sem tembolj vesel, da je imel moj nastop pri sodišču uspeh. Težko je bilo, toda nadel sem si za častno, prijateljsko in narodno dolžnost, rešiti mlado, svežo, uporniško silo naše krvi — prešel sem preko vseh osebnih nasprotij, ki sem jih imel z njim — moj človeški čut...
- Breda** (*predrzo ostro*): Pustimo fraze, dragi! Trudni smo že od izpovedi in od očitkov težke vesti in zato nam ni lahko poslušati, če se kdo hvali v tem trenutku s svojo čisto vestjo in nam govori o trudu, s katerim je popravljaj naša zla dejanja. Spoznali smo, da je imel takrat Ivan prav. In da ima prav še danes. Mi vsi smo strahopetci.
- Odvetni**k: Vsi? Oprosti, ne govori v imenu vseh, jaz edini...
- Breda**: Prav. Že vemo, kaj hočeš reči. Saj ti priznamo tvoja dobra in nesebična dela. Jaz se ti celó klanjam, ker si dobro delal namesto mene. Odpusti mi, da sem te ves večer toliko žalila; to je bila borba z mojim poslednjim odporom. Zdaj vem, da moram slediti tebi in ne Ivanu. (*Se obrne k drugim.*) Zato pa, gospôda, napijem v svojem kakor tudi v vašem imenu na zdravje in srečo in dobro in čisto vest njega, ki ga ni izdal. (*Vsi so začudeni.*) Polde, dajte kozarec gospodu odvetniku!
- Odvetni**k (*nervozno*): Zakaj taka slovesnost — saj ni treba. Toda če hočeš, prosim. (*Medtem dobi kozarec, a pozabi trčiti.*)
- Breda**: No, trči vendar z nami! (*Vsi so vstali.*) Z menoj! (*Odvetni ne ve, s kom naj trči najprej.*) Trči že vendar z menoj! Zakaj pa se ti roka trese?
- Odvetni**k (*se prisiljeno smehlja*): Saj se mi ne trese? Kaj me tako gledaš? Ti hočeš reči...
- Breda**: Kaj pa toliko govoriš, trči vendar, nika ne oklevaj, meni se mudi! Ivan pride kmalu in pogumno hočem stopiti predenj in te predstaviti kot svojega ženina! Zato napijem zdaj na tvojo čisto vest, na tvoj narodni in človeški čut, na tvojo veliko požrtvovalnost, ki si mu jo izkazal. Napijamo ti vsi in se ti zahvaljujemo, da si nam olajšal vest. Na zdravje tebi, ki ga nisi izdal! Trči z mano! (*Breda govori naglo in v ognju, vsi so osupli, odvetnik prepaden.*)
- Odvetni**k (*trči negotovo in ne ve kaj reči*).
- Breda** (*s prezirnim nasmeškom*): Tudi Judež je poljubil Kristusa. (*Breda izpije, ga spet pogleda; odvetniku je medtem padel kozarec z roke, ostali strme.*) Zakaj si spustil kozarec? To ni bilo potrebno! Von Schnitzelu si govoril mirno in zaupno.

O d v e t n i k (*izbrubne*): Von Schnitzel je brezznačajen podlež, posvetil mu bom!

B r e d a (*mirno*): Zato, ker te je sinoči izdal za nekaj objemov tvoje Brede, ker se je izkazalo, da tudi ti nosiš krinko na svojem obrazu, da tudi ti nisi tako lep, kakor se delaš in kažeš. Licermerstvo je tudi tvoja lepa čednost. Vsi nosimo črne duše.

(Konec prihodnjič.)

FILOZOFSKI MOMENT V PEDAGOŠKI PRAKSI IN TEORIJI

NAMESTU REFERATA ZA VIII. MEDNARODNI FILOZOFSKI KONGRES V PRAGI (2. – 7. IX. 1934).

K. O Z V A L D

Razpravljati o filozofiji pa še o pedagogiki, to je nam modernikom dvakrat nič, tako najbrž poreče „Kranjec moj“. In mu prav za prav moraš pritegniti — če namreč filozofijo pa pedagogiko vzameš v takem pomenu besede, kakor so jima ga dali preveč samo vase zaverovani ter za resnični svet in življenje slepi „filozofi“ in „pedagogi“. Neplodni tip filozofa je do pičice točno označil Goethe, ko Mephistopheles modruje Faustu:

Ich sag' es dir: Ein Kerl, der spekuliert,
ist wie ein Tier, auf grüner Heide
von einem bösen Geist im Kreis herumgeführt,
und rings umher liegt schöne grüne Weide.

A priskutno figuro pedanta, zlasti mlade ljudi opravičeno pred njim obhaja groza, je menda nedosegljivo portretiral Prešeren v „pisarju“ satire *Nova pisarija*.

Dejansko pa vendarle ni tako, da bi filozofija in pedagogika bile čisto brez veljave za današnjega človeka, ki si svoje bitje in žitje uravnava po smernicah „nove stvarnosti“. Le pravkar omenjeno, za življenje jalovo, „katedersko“ filozofijo sodobnik odklanja in prav tako mu je zoperna samo tista zgolj po „pravilih“ ukrojena šolska ali morda bolje rečeno šolniška pedagogika, ki ji dejanje in nehanje ne sega preko šolske klopi. Toda kdor zna gledati in videti, mora pač priznati, da človek menda še nikoli ni zlepa toliko „iskal“, negoli današnji dan. Kaj vse bi mu tukaj lahko dala tako usmerjena filozofija, da bi se iz nje dalo — „živeti“, to je, iz katere bi si naše življenje jemalo trdnih temeljev pa vodilnih pravcev za praktični „vsak dan“ in za duhovni „week end“. In kdo neki bi si danes še upal mašiti ušesa pred kar ultimativnim pozivom, da se bo mladina zrelejših let „sama“ vzgajala po svojih vzorih

KREATURE

VESELA SLOVENSKA LEGENDA V TREH DEJANJIH

B R A T K O K R E F T

A m a l i j a: Breda, kaj govoriš? To je vendar nemogoče!

M a t i j a: Molči, če te nihče nič ne vpraša! — Reči moram, da mi je zdaj laže pri srcu. Kaj bi bela vrana med črnimi! Lepa bratovščina! Lepa svatovščina! Gospod doktor, dajva si roke! Zdaj lahko ustanovimo stranko!

A m a l i j a: Matija!

M a t i j a: Sijajna ideja! Najprej človeka spraviti pred sodišče, nato pa prevzeti njegov zagovor! Kaj vse premorejo odvetniki!

O d v e t n i k (*se počasi znajde*): Gospod Medved! Ne drznite si preveč! Res je, da se resno zanimam za vašo hčerko, toda to vam nikakor ne dovoljuje takih intimnosti nasproti meni. Kljub vsemu bo med nama in vami vsemi vedno neka razdalja. Jaz nisem iz istega testa kakor ste vi. Zato tudi ni tako, kakor mislite. Vaša dejanja ali moje dejanje, to ni isto, tega ni mogoče tehtati na isti tehtnici.

K o m a r (*napol zase*): Gliha vkup štriha!

B r e d a: Vsakdo se izgovarja, kakor se more in zna! Odvetniku pa je poklic, govoriti zagovore.

O d v e t n i k (*že popolnoma pri moči, začenja iznova*): Toda eden ima za svoj zagovor več tehtne podlage ko drugi. Da sem naznanil Ivana von Schnitzelu, ali če hočete, da rabim tisto besedo, ki jo imate zdaj vsi v mislih, da sem ga tako rekoč denunciral, vam moram povedati, da nisem storil tega niti iz osebnega maščevanja niti iz kakršnekoli mržnje do njega. Mene ni vodil k temu nagibu nikakšen majhen vzrok ali smoter, kakor bi dejal Polde. Nasprotno, kar sem storil, sem storil zavestno in preiščljeno. Moj cilj je bil svet in svet cilj posvečuje sredstvo. Ivana cenim kot nadarjenega človeka mlade generacije, vendar nadarjenost, gospôda, še ni vse. To, kar so oznanjali mladi takrat, je bilo nesresnično, fantastično in za razmere, v katerih moramo živeti, naravnost škodljivo. Sanje so bile, ki so jih sanjali v svoji nezkušenosti in nezrelosti. Kaj hočete? Razmeram se moramo prilagoditi in delati smiselno v njih okviru, ne pa proti njim, kakor je to hotel Ivan in njegovi tovariši. Tu moramo ostati, kjer smo, Avstrija je edina resnična osnova, na kateri lahko živimo. Vse ostalo je butanje ob zid, je samomor. Ko sem spoznal, da so

stremljenja mladih le sanje nezrelih možgan, ki so za nekaj časa premamile celó mene; ko sem spoznal, da vodijo te ideje mlade ljudi in naše ljudstvo v nesrečo, v stranpot, po kateri ne bomo prišli nikamor, sem sklenil, da je treba temu napraviti konec. Zmota je bilo treba iztrebiti, izkoreniniti. Na kakršenkoli način! Pri javnem delu ni obzirnosti! Koliko manj ljudi bi danes sedelo po avstrijskih ječah, če bi mi bili že davno obračunali z njimi in njih idejami! Nihče bi nam ne mogel danes toliko očitati, kakor nam očitajo. Zato je bilo treba tega človeka odpraviti, odnosno onemogočiti vsaj njegovo delo. Ivanova in njegovih tovarišev agitacija je bila za naš normalni narodni razvoj škodljiva, dà, celó usodna. Moja osebna nasprotstva z njim niso niti omembe vredna. Res je, da bi tudi zaradi njih lahko zagodel Ivanu, ker me je takrat žalil mogoče od vas vseh najbolj. Če bi bil mogel, bi me bil nalajal in obsuval ob belem dnevu, toda, kdo se bo zmenil za vsako besedo, za vsak pljunek. Jaz ne spadam med tiste majhne ljudi, ki se bore za majhne stvari. In da sem res tako delal kakor trdim, je dokaz še to, da sem prevzel zagovorništvo zanj in ga tudi branil pred sodiščem. Meni ni šlo zato, da bi Ivan sedel v ječi, samo opomniti sem ga hotel, opozoriti in spreobrniti, da bi uvidel, kako prav imam jaz in ne on. To je vse, kar lahko povem k tej stvari. Jaz sem s seboj temeljito obračunal že takrat, jasnih misli sem izvršil svoje dejanje. Kakšne račune delate vi vsak zase, me ne zanima. Tako Breda, to je moja zadnja beseda in nihče več naj ne pride z očitki. Rabiti znam tudi ostrejša sredstva.

Breda: Jasno, če ni nobenega drugega izhoda. *(Med odvetnikovim govorom se je vrnil kadet, bled je in videti je, kakor da se je streznil. Stoji med vrati, da nastane prepih. Zunaj zaškripljejo vrata in veter maje z okni.)*

Polde: Tiho, nekaj je zaškripalo! Ivan prihaja! *(Tega so se vsi ustrašili.)*

Breda: Moj bog, ne sme še priti!

Mati ja: Ali se ga tako bojiš?

Breda: Kriva sem pred njim, bojim se ga.

Komar: Ni lahka stvar — za gospodično.

Odvetni k *(ki je šel pogledat, se vrne):* Veter je začel pihati, pa je zaloputnil vrtna vrata. *(Kadetu.)* No, ali ste se že potolažili?

Kadet: Potolažil se nisem, samo premišljeval sem. To je vse lepo, kar ste vi govorili, kar vsi govorimo, toda nič ne pomaga. Zdi se mi, da lažemo kar naprej. Bodimo že enkrat trezni in ukrenimo

nekaj. Ivan gre nocoj na fronto v prve vrste. Namenoma ga bodo postavili v nevarnost. Krivi smo mi. Rečem vam — on gre v neizogibno smrt, če ga ne rešimo.

Breda: Posledica je grozna.

Polde: Vsa stvar vendar ni tako enostavna. Nekaj se kljub temu dogaja in gospod kadet pravi, da se za tem skriva smrt. Naša vest še ni mirna, naše dejanje še ni popravljeno. Ali mu ne bi mogli na kakršenkoli način pomagati? Saj se dá! Moj šef je rešil svojega sina naravnost iz fronte. Tako dolgo je hodil na zdravniški pregled, da so mu odkrili nekakšno bolezen in zdaj je v pisarni. Ali bi ne bilo lepo, če bi mu skušali izkazati pravo dobroto in bi pri tem pozabili na vse narodne in osebne koristi?

Odvetni k: Pomagaj mu, če veš in znaš.

Profesor: Že spet nekaj mečka. Ni mu še zadosti.

Polde: Ali vas nič ne peče vest? Zato, ker ste se nekoliko porazgovorili, že mislite, da ste si olajšali vest. Pa ni tako! To je nova prevara med prevarami. Zdaj moramo nekaj storiti! Tisto, kar si govoril ti, doktor, je bilo lepo, toda izzvenelo je slabo.

Odvetni k: Ali še ne boš nehal?

Polde: Mislim namreč brez šale, da bi vendar morali poskusiti, vsaj poskusiti, da mu pomagamo in ga rešimo iz zagate, v katero smo ga spravili.

Komar: Saj to je vendar nemogoče. Ob eni ponoči že mora na fronto. To, kar predlagaš, je nesmiselno, lahko bi dejal alkoholizirano.

Profesor: Prav resno me začinja skrbeti zanj. Kdo ve, kje hodi tako dolgo? Moral bi biti že tu! Da me na koncu ne spravi še v zadrego. Na moje posredovanje so mu dali dopust.

Slava: Poslušaj, Svito, res se mi zdaj smili. Saj ni kriv, da je tak. Ne more pač drugače; in če pomislim, da gre v smrt, me je strah. Ali bi se ne dalo koga pregovoriti, na kakršenkoli način prepričati, da Ivan ni zdrav, da so se v ječi pokazali znaki jetike itd.?

Profesor: To je nemogoče.

Polde: Jaz pa mislim, da ni tako nemogoče. Saj vemo, da se je že marsikdo izmazal. Ječa ga je precej zdelala, saj ni zdrav! Slava ima prav. Lahko se sklicujemo na njegovo slabo zdravje.

Breda: Gospod stotnik, vi bi prav gotovo lahko kaj storili zanj pri poveljstvu, in ti, Miran, imaš izvrstne zveze. Prosim te, ne bodi trd, premisli dobro, mogoče se dá kaj ukreniti.

Polde: Gospôda, veste kaj? — Pojdimo intervenirat! Vsi, kolikor nas je. Vsak na svojo stran. Z županom sva prijatelja. Dobro je znan s poveljstvom. Šel bi k njemu. Ti, doktor, govori s polkovnikom,

- ti, Komar, pojdi k političnemu šefu in ti, profesor — pozabiva na sovraštvo — zdaj gre za življenje, pa pojdi k polkovnemu zdravniku in izposluj od njega zdravniško izpričevalo za Ivana.
- P r o f e s o r:** To je nemogoče. Jaz se v to stvar več ne vmešavam. Dovolj mi je že vsega tega. Saj to so blazne misli. Spet nas bo vse zmešal! Oprostite, ampak to ni več normalno.
- P o l d e:** Zato, ker ti nočeš pomagati, ker si ostal tisti, kakor si bil, ni to normalno?! Po tvoje je normalno človeka poslati v smrt.
- K a d e t:** Gospod stotnik, oprostite, da se vmešavam. Mislim, da bi se vendarle dalo kaj ukreniti. Vsaj to, da se Ivan po nekaj dneh vrne, le bolnega se mora javiti. Vse se dá popraviti, če ima človek voljo.
- S l a v a:** Daj, Svito, bodimo dobri, dovolj je že bilo sovraštva in maščevanja...
- P o l d e:** Kaj pa praviš ti, Matija?
- M a t i j a:** Jaz ne pojdem nikamor. Kar sem storil, sem storil. Odpustil mu še nisem.
- O d v e t n i k:** Nikar ne bodite tako trdosrčni!
- A m a l i j a:** Matija, prosim te.
- M a t i j a:** Nič. Sklepajte kar hočete, jaz se ne ganem, tudi potrebnih zvez nimam. (*Odhaja v drugo sobo, med vrati se obrne.*) Če bi bilo po moje, bi mu bilo treba pomagati drugače. Skriti bi ga bilo treba in mu pomagati, da pobegne čez mejo, kakor so to storili drugi. (*Vsi se prestrašijo.*)
- P r o f e s o r:** Kaj pa mislite, za božjo voljo, pomagati dezertterju?
- K o m a r:** To bi bilo protidržavno, veleizdajalsko dejanje.
- P o l d e:** Samo tega ne, protidržavnega se ne sme pri tem nič zgoditi.
- M a t i j a:** Saj sem vedel, da boste taki strahopetci! (*Odide.*)
- K o m a r:** Zdaj vidite, kakšen je! Še vedno je nekaj protidržavnega v njem, četudi je prenehal biti socialdemokrat. Človeškega pa nima sploh nič v sebi. Zato, ker mu noče pomagati. In ta bo meni dušo pral?
- P o l d e:** Nikar spet ne začenjaj!
- B r e d a:** Nehajmo, gospôda, ne prerekajmo se, zdaj je treba hitrih sklepov in dejanj. Še enkrat te prosim, Miran, pojdi intervenirat! Gospodo boste prav gotovo kje našli. Pripravljalni odbor za proslavo cesarjevega godu je imel ob sedmih sejo.
- P o l d e:** Župan je prav gotovo pri „Črnem volku“. Vsaj posvetovati se je treba ž njimi! Gospodje znajo take stvari bolje od nas. Oni bodo že sami našli ključ za rešitev. Samo obvestiti jih je treba.

O d v e t n i k: Težko bo, toda če greš ti z menoj, bi se mogoče kaj doseglo. (*Odvetnik je zvito pogledal Bredo. Njune oči se srečajo.*)
Ženske imate včasih že s pogledi uspehe.

B r e d a (*ki ga je gledala nezaupno, odmakne pogled*): Razumem. — Grem. Naj se zgodi, kar se hoče, pomagati mu hočem!

O d v e t n i k: Potem, gospôda, pa hitro na pot! Vsak se naj potrudi po svoje. Nekaj bomo prav gotovo dosegli. Ti, Breda, pa glej, da boš na polkovnika napravila vtis. On je za dame zelo dostopen. Mnogo mi lahko pomagaš.

B r e d a: Bom.

K a d e t: Kdo bo pa šel po Ivana?

A m a l i j a: Nihče! Bo že sam prišel.

M a t i j a (*se pokaže med vrati*): Po Ivana bom šel jaz. Sem ga bom pripeljal in mu vse lepo povedal. Pa ne tako kakor Polde, drugače. Naj izve resnico. Nas vse mu bom lepo predstavil, da bo vedel, s kom je imel opraviti. Kar po abecedi bom šel, od kreature do kreature. Poklonil se mu bom, rekoč: „Taki smo in taki ostanemo. Kaj bi lagali?! Pojdi svojo pot in nikar ne glej nazaj!“

B r e d a: Oče, prosim vas, mirujte!

M a t i j a: Sami prekrasni izdelki naše visoke kulture in politike! Naravnost za v muzej. Svetniki, ki bodo v nebesih dobili poseben prostor. Kristus je imel dvanajst apostolov in enega samega Judeža. Pri nas pa smo vsi! Zato bi Komar zvito dejal, da ni nihče, ker smo vsi. Metafizična logika! Enačba brez neznank! (*Amalija ga potisne v sosednjo sobo.*)

O d v e t n i k (*se v plašču vrne iz predsobe*): Tako, zdaj pa hitro na delo! Časa je še dovolj. Gospod stotnik, stopite v vojašnico, pozivajte za polkovnega zdravnika, midva z Bredo pojdeva k polkovniku.

P o l d e (*ves vesel*): Jaz poiščem župana.

K o m a r: Nočem zaostajati za vami! K svojemu šefu pojdem.

O d v e t n i k: Tako je prav, Komar. Vsaj to moramo doseči, da ga ne bodo postavili v prve vrste. Jutri pa bomo delali naprej. (*Komar gre.*)

S l a v a: Nekdo mora k Ivanu. Treba ga je zadržati, da ne bo prekmalu prišel sem. Mi ostanemo sami in nerodno bo z njim. Kaj bo, če zaradi Poldetove izpovedi sploh ne pride? Na vsak način mora nekdo govoriti z njim, da se bo vedel ravnati.

O d v e t n i k: Dobro, vzela bova avto in vse obiskala. Na koncu se bova peljala po Ivana. Ako bi ga zgrešila, ga zadržite in pazite, kaj boste govorili! O nocojšnji zadevi — molk.

- P o l d e** (*se vrača oblečen iz predsobe*): Gospôda, pozdravljeni! Na svidenje!
- B r e d a** (*že oblečena*): Pojdiva!
- O d v e t n i k**: Na svidenje!
- P r o f e s o r** (*v plašču*): Človek nima nikoli miru. Prav tega je bilo treba nocoj!
- S l a v a**: Na svidenje, Svito! (*Ga poljubi.*) Srečno se vrni! In z uspehom!
- P r o f e s o r**: Verfluchte Geschichte! (*Gre.*)
- P o l d e** (*prihiti nazaj*): Amalija, Slava, ko se vrnem, me na nekaj spomnita! Nekaj vam moram pokazati. Ne pozabita me spomniti! Adijo! Z uspehom se vrnemo. Adijo!
- A m a l i j a**: Adijo! (*Gleda za odhajajočim Poldetom.*)
- M a t i j a** (*vstopi*): No, ali so apostoli že odšli?
- K a d e t**: Dà!
- S l a v a**: Bog jim daj srečo!
- M a t i j a**: Na našega si čisto pozabila. Štirinajst dni ni pisal, to je slabo znamenje. Ti pa kar mimo! Ves večer me preganja misel nanj, kakor da me obletava njegova smrtna senca.
- A m a l i j a**: Prizanesi mi, Matija! Saj mislim nanj. Molim zanj. Saj bo vse dobro. Ne obupuj! Glej, kako se je pomirila Breda! Saj sem vedela, da se bo spametovala. (*Zunaj zabrni avto.*)
- S l a v a** (*pri oknu*): Breda in odvetnik se že peljeta!
- M a t i j a**: Dà, se že peljeta! . . .
- A m a l i j a**: Doktor je hotel nocoj prositi za njeno roko, pa se nam je večer tako skazil. Trenotke bom štela, dokler se ne vrnejo. (*Zazeha.*)
- S l a v a**: Dež je prenehal. Veter razganja oblake. (*Vse je tiho, kadet mrko gleda predse, sliši se le veter in tiktakanje stare ure. Kadet sede in pogleda na žepno uro. V daljavi pojemajoč glas avtomobilske trobe. Zastor počasi pada.*)

Vsebina tretjega dejanja: Ostali čakajo na one, ki so šli intervenirat za Ivana Tomca. Čas si krajšajo s tem, da jim kadet Sevnik bere iz nekega slovenskega časnika. Pri tem pride tudi do liste mrtvih vojakov. S tem v zvezi se izve, da je Bredin brat Lojze padel. Kadet je njegovo smrt prikri-val, zdaj se je izdal. V starem Medvedu zdivja uporniška kri, pograbi cesarjevo sliko in jo vrže na cesto, odkoder jo spet reši kadet. Tudi v Medvedu je bilo to dejanje samo trenotni izbruh brez vsakih globljih posledic. Nato se počasi vračajo tisti, ki so šli intervenirat. Prvi pride Komar, drugi stotnik Grik, nato Polde Tomšič. Vsi izpovedo, kaj so dosegli, in zelo podrobno pripovedujejo, kako jim je stvar uspela ali neuspela. Breda se vrne sama. Nekoliko razburjena je. Že prej sta Komar in Tomšič pripovedovala, da sta videla v pisarni dr. Kostanjška luč in sta nekaj namigovala. Stvar se izkaže za

resnično. Istočasno pa izvedo po Bredinem pripovedovanju, da ni šel nihče od teh treh intervenirat. Vsa njih intervencija je bila izmišljena in zlagana... Nihče se v resnici ne upa posredovati za revolucionarja Ivana. Le odvetnik je govoril s polkovnikom, in sicer zgolj zato, ker je Breda tako zahtevala. Storila je to za ceno svoje svobode. Vdala se mu je in sklenila sta se poročiti. V hipu, ko je Polde Tomšič navil gramofon in ta zaigra njegovo tolikanj skrivnostno ploščo „Slovenec sem, tako je mati d'jala...“, prihiti dr. Kostanjšek in sporoči, da je Ivan uporabil njemu v slovo prirejeno večerjo za svoj beg. Zavaljo svojih revolucionarnih ciljev je zbežal preko meje za tistimi, ki so sklenili, da uničijo Avstrijo. Vsi prisotni so prepadeni zaradi njegovega revolucionarnega dejanja. Kaj hitro se seveda spet začno zgražati nad njim in tako dokažejo, da se v resnici niso čisto nič izpremenili. Ostali so to, kar so vedno bili: ponižne in hlapčevske kreature. In ko napove zvonec prihod policije, ki jih je osumila, da so Ivanu pri begu pomagali, si Komar ne more kaj, da ne bi zaklical: „Dol z veleizdajalci!“ Še preden nastopi von Schnitzel, zastor pade in hitro zakrije del sramotne slovenske zgodovine iz leta 1914....

ČLOVEK BREZ KRINKE

FRANCE BEVK

16

Ze tri tedne nisem prijel za pero. Ves ta čas se skoraj nisem ganil s postelje. Čas, ki je tekel silno počasi, mi je bil v strašno muko. Zdi se mi, da sem se medtem vidno postaral. Vstal sem in pišem. Bojim se, da mi ne uteče kaka važna podrobnost. Tako težko še nikoli nisem pisal. Roka se mi trese, črke se mi krivuljasto spakujejo.

Postelja me je izčrpala. Toda vse te dni sem bil uničen le telesno, duševno sem bil čil in buden. Še nikoli tako. Vse mi je še danes živo pred očmi. Tudi prizora med onesveščenjem, kako so me prenesli v podstrešnico, kjer sem prišel k zavesti, se medlo spominjam. Medlo, a vendar. Moja nezavest ni bila popolna, v ničemer ni bila podobna smrti. Biló mi je, kakor da plavam v temi, v ledeno hladnih valovih, ki me zibljejo in zagrinjajo. V tisti mrak sem razločno slišal Lujizo, ki se je bila prav takrat vrnila iz kavarne. Kričala je na mater. Lidija me je klicala kot prve dni po poroki: „Klavž! Klavž!“ Nisem se ji mogel oglasiti, nisem imel glasu. Če bi tudi mogel govoriti, ne bi bil odprl ust. Šumenje v glavi, preplašenost družine — vse je prevpila gospa Helena. Njen krik me ni več plašil. Imel sem občutek, kakor da sem jim ušel skozi okno in gol visim v vejah drevesa pod žlebom. Vpili so, iztezali roke, a niso mogli do mene. Ali je mogoče, da se človek, ki leži napol v zavesti, smeje? Ne vem. Toda tedaj sem se smejal nekje v globini črnega mraka. Morda